

אקסודוס

דוגמה לדבקות במשימה לאור המטרה

בכניעתו לבריטים לא פגע מפקד ספינת המעפילים אקסודוס במטרת העל של היישוב אלא דווקא שירת אותה. זהו מקרה נדיר ביותר שבו כניעה היא היישום הנכון של עקרון הדבקות במשימה לאור המטרה

אוניית המעפילים אקסודוס | בפרשת אקסודוס יישמה ממשלת בריטניה לראשונה את החלטתה להחזיר מעפילים שנעצרו למדינות שמהן יצאו

רס"ן גיא אלפסי
ראש מדור מערכות בקרה ברשות לפיתוח טנק
המרכבה

החל מהיציאה לים ליוו משחתות בריטיות את האקסודוס בדרכה לארץ. הנחת העבודה הייתה שהבריטים לא ינסו לעלות לאוניה לפני כניסתה למים הטריטוריאליים של ארץ ישראל

המנדט באמצעות מספר מוגבל של אשדות (סרטיפיקטים) שניפקו הבריטים, פעלה גם העלייה הבלתי לגלית (עלייה ב') באמצעות המוסד לעלייה ב' של ההגנה בפקודו של שאול אביגור (מאירוב). מפקדת המוסד לעלייה ב' שכנה בפריז ועסקה, בין היתר, בגיוס כספים, ברכש אוניות ובהעברת מעפילים לנמלי היציאה ומשם לאוניות.²

בעוד שבמלחמת העולם הראשונה ראו הבריטים בתנועה הציונית מכשיר שיקדם את האינטרסים שלהם במזרח התיכון, הרי לאחר מלחמת העולם השנייה הם ראו בה מכשול להגשמת שאיפותיהם בעולם הערבי. לכן הם עשו כל מאמץ כדי למנוע את העלייה הבלתי לגלית - גם אם מדובר היה בניצולי שואה. זרם הפליטים היהודים שנע לעבר נמלי אירופה לאחר סיום המלחמה גרם לבריטים להדק את המצור על חופי הארץ. לרשותם עמד כוח ימי גדול שמנה 18 סיירות, 20 משחתות, 9 פריגטות ו-24 שולות מוקשים.³ את המעפילים שנעצרו בלב ים או בחופי הארץ העבירו הבריטים למחנה המעצר בעתלית ומאחר יותר למחנות מעצר בקפריסין. בפרשת אקסודוס יישמה ממשלת בריטניה לראשונה את החלטתה להחזיר מעפילים שנעצרו למדינות שמהן יצאו.

**בעיני מפקד האקסודוס הכניעה
נועדה להגן על חיי המעפילים
כדי שיוכלו להשתתף בהגנה על
היישוב ביום פקודה. ואכן כל מעפילי
אקסודוס, שגורשו למחנות מעצר
בגרמניה, הגיעו לישראל עוד לפני
שהסתיימה מלחמת העצמאות**

מבוא

אוניית המעפילים אקסודוס (ובשמה האחר: יציאת אירופה תש"ז) סימלה יותר מכל אוניית מעפילים אחרת את מאבק היהודים לעזיבת אירופה ולתקומת עם ישראל בארץ ישראל בשנים שלפני הקמת המדינה.

מסעה של אקסודוס לעבר חופי ארץ ישראל החל ב-11 ביולי 1947 מנמל סט ליד מרסיי. על סיפונה היו 4,515 ניצולי שואה - גברים, נשים, נערים וילדים. מפקד המבצע ומפקד האונייה מטעם ההגנה היה יוסי הראל (המבורגר), בן 28, ורב החובל היה יצחק (אייק) אהרונוביץ', בן 24. הרעיון היה להגיע לחופי הארץ מכיוון מצרים, להנחית את הספינה על החוף ולהוריד ממנה את המעפילים היישר ליבשה בלי להזדקק לסירות.

כבר עם צאת אקסודוס מהנמל עקבו אחריה מטוסים ואוניות סיור של צבא בריטניה, ואלה ליוו אותה עד חופי הארץ. בבוקרו של 18 ביולי 1947, כשאקסודוס הייתה במרחק של 20 מייל (37 ק"מ) מחוף עזה, נגחו בה משחתות בריטיות, ולאחר מכן הצליחו 50 חיילים בריטים לעלות על סיפונה באמצעות ירי של גז מדמיע ושל פצצות עשן. המעפילים רגמו את החיילים ב"תחמושת" שאגרו, כמו קופסאות שימורים ותפוחי אדמה. הבריטים הגיבו באש חיה, הרגו שלושה מעפילים ואת הקצין הראשון של האוניה ופצעו עשרות. בסופו של דבר הורה מפקד האונייה יוסי הראל על כניעה למרות חילוקי דעות קשים עם רב החובל אייק אהרונוביץ' ועם חלק מצוות האונייה. לאחר הכניעה הפליגה האונייה לנמל חיפה, ושם הורדו נוסעיה בכוח לאוניות הגירוש. אלה החזירו את המעפילים לגרמניה.

במאמר הזה אני בוחן כמה שאלות: מה הביא את יוסי הראל להחלטה להיכנע? האם בהחלטה הזאת פעל בעצם על פי העיקרון של דבקות במשימה לאור המטרה? האם הוגדרה לו מהי המטרה ומי הגדיר אותה? איזה ערך היה חשוב יותר בעיניו של מפקד האונייה במאבק לתקומת המדינה: מאבק על כלות ויציאת מיתוס גבורה של מעטים מול רבים או חישוב קר של הפסד מול תועלת?

המאבק על העלייה הבלתי לגלית (עלייה ב')

לצד העלייה הלגלית לארץ ישראל בתקופת

משרד החוץ הבריטי הפעיל לחץ כבד על איטליה ועל צרפת למנוע את יציאתן של אוניות מעפילים מתחומן, ובמקביל ביקשה ממשלת בריטניה את אישור הפרלמנט לפעולות חריגות לעצירת גלי העולים, כמו תפיסת אוניות מחוץ למים הטריטוריאליים של ארץ ישראל. האוניה הראשונה שעליה הוחלט להחיל את המדיניות הזאת הייתה אקסודוס.

הכנות להפלגה

במקורה הייתה אקסודוס אונייה לשיט נהרות. המוסד לעלייה ב' רכש אותה בארה"ב, השיט אותה לאיטליה ושם הסב אותה לקליטת אלפי מעפילים באמצעות הוספת דרגשי שינה, מטבחים ושירותים. אל האוניה צורף צוות של ההגנה מארץ ישראל שבו היו מפקד האונייה יוסי הראל, רב החובל אייק אהרונוביץ', הרופא ד"ר יוסי כהן, החובשת סימה שמוקלר, האלחוטן עזריאל נבו וסגן מפקד האונייה מיכה פרי. צוות התפעול של האונייה הורכב ממתנדבים צעירים, רובם יהודים אמריקנים שעלו על האונייה בחופי ארה"ב.

עמדות מפקדי האונייה בנוגע למשימה

שלושה חודשים לפני ההפלגה, במהלך הכנת האונייה לקליטת המעפילים, כתב רב החובל אייק אהרונוביץ' ביומנו: "המטרה שלנו - לדפוק את הבריטים שלא נותנים לניצולי השואה להיכנס לארץ ישראל".⁴ אייק, איש הפלוגה הימית (פלי"ם) של הפלמ"ח, תיכנן להשתמש בספינה ובעולים כדי להכות בבריטים. בעיניו, המעפילים היו חלק מהכוח הלוחם שמטרתו היא להוציא אל הפועל פריצה ראוותנית של המצור הבריטי ולנחות בחופי הארץ - בכל מחיר - בהתאם לעקרונות הפלמ"ח של לחימה בחירוף נפש ושל אי-כניעה.

לעומת זאת מפקד האונייה, יוסי הראל, סבר שאין למנהיגי היישוב בארץ הזכות המוסרית לסכן את ניצולי השואה במאבק נגד הבריטים.

המשימה: להגיע לחופי הארץ

יציאת האקסודוס מהנמל לים הפתוח הייתה כרוכה בקשיים רבים: בלחץ הבריטים ניסו שלטונות צרפת למנוע את הפלגת האונייה ודרשו שכל נוסעיה יהיו מצוידים בוויזות. תמורת סכום כסף גדול שניתן לקונסול של

מעפילי אקסודוס נלקחים למעצר לקראת גירושם לגרמניה | הבריטים כיתרו את האקסודוס באמצעות חמש משחתות ודרשו לדומם מנועים. הפעולה הפתיחה את פיקוד האקסודוס מאחר שנעשתה - בניגוד להערכות המוקדמות - כ-20 מיילים ימיים מחופי הארץ, במים הבין לאומיים

קולומביה הושגו הוויזות הנחוצות.⁵ שביתה של נהגי משאיות עלולה הייתה למנוע את העברת העולים לאונייה, אך הבעיה הזאת נפתרה באמצעות תרומה גדולה לקרן השביתה של נהגי המשאיות. לבסוף, מחשש שהצרפתים - בלחץ הבריטים - ימנעו את הפלגת האונייה, היא הרימה עוגן בלילה שבין 10 ל-11 ביולי 1947 ללא נווט (שאותו סירבו שלטונות הנמל להעמיד לרשות האונייה) ובניגוד לדעתו של אייק שחשש מתאונה. ואכן במהלך היציאה מהנמל עלתה האונייה על שרטון ונחלצה ממנו רק בקושי רב בשעות הבוקר המוקדמות של 11 ביולי.

החל מהיציאה לים ליוו משחתות בריטיות את האקסודוס בדרכה לארץ. תוכנית הפעולה לפריצת המצור הימי הבריטי הייתה להסתייר את המהירות המרבית של האונייה (22 קשר ימי בשעה - 41 קמ"ש) באמצעות הפלגה איטית בים וביצור האונייה נגד השתלטות ערב ההגעה לחוף. הנחת העבודה הייתה שהבריטים לא ינסו לעלות לאונייה לפני כניסתה למים הטריטוריאליים של ארץ ישראל (3 מיילים ימיים מהחוף שהם כ-5.5 ק"מ). עם הגעתה למים הטריטוריאליים אמורה הייתה האונייה לשוט בשיא מהירותה ולנצל את השוקע הנמוך שלה כדי לעלות על החוף של תל-אביב. המעפילים אמורים היו לרדת לחוף במהירות בעזרת מאות אנשי הגנה - עוד לפני שהבריטים יספיקו לעצור אותם.⁶

במהלך ההפלגה לארץ הקפיד יוסי הראל לקיים ישיבות פיקוד יומיות עם סגל הפיקוד של האונייה, נעשה מאמץ לשפר את הפיקוד ואת השליטה באמצעות מערכת כריזה ובאמצעות מתורגמנים שהעבירו כל הוראה בארבע שפות לכלל המעפילים. כמו כן הושקע מאמץ רב בהכנת העולים לקרב. ערב ההגעה לחופי הארץ, בחסות החשיכה, נפרסו גדרות מסביב לסיפונים, והוכנו צינורות להתזת שמן חם וקיטור במקרה של ניסיון השתלטות.

הקרב על האקסודוס

ב-18 ביולי 1947, בשעה 2:30 בבוקר, כיתרו את האקסודוס חמש משחתות של הצי הבריטי ודרשו לדומם מנועים ולעצור את האונייה. הפעולה הפתיחה את פיקוד האקסודוס מאחר שנעשתה - בניגוד להערכות המוקדמות - כ-20 מיילים ימיים מחופי הארץ, במים הבין-

לאומיים. ברנשטיין - ורב החובל אייק אהרונביץ' המשיך להשיט את האונייה מהגה חירום שהותקן בעוד מועד בירכתיים. המשחתות הבריטיות נגחו את האקסודוס ללא הרף, פערו חורים בדופן האונייה, ומים החלו לחדור פנימה.

מספר הפצועים עלה בהתמדה. בשעת בוקר מוקדמת דיווחה החובשת סימה שמוקלר על הרוג ועל 2 פצועים אנוש וכן על פצועים בבטן ובריאות (מקליעים) ומחבלות בגולגולת (מאלות). כמו כן היא דיווחה על 6 פצועים שזקוקים בדחיפות לעירוי דם.⁷

בשעה 09:00 בבוקר, מול חופי כפר ויתקין, התברר למפקד יוסי הראל כי נגיחות ספורות

לאחר שהקריאה לעצור נענתה בסירוב, פשטו עשרות נחתים בריטים חמושים על האקסודוס מגשרים מתקפלים ומחבלים על פי תוכנית מבצע שהוכנה מראש. המעפילים באקסודוס, שחולקו בעוד מועד לצוותי פעולה, הגנו על האונייה באמצעות השלכת קופסאות שימורים, ברגים, יתדות, תפוחי אדמה רקובים ומכל הבא ליד על הנחתים הבריטים. בתגובה ירו הנחתים אש חיה לעבר המעפילים, היכו אותם באלות והמטירו עליהם מאות רימוני גז מדמיע.

את גשר הפיקוד תפסו הבריטים כעבור שעה קלה - לאחר שהרגו את הקצין הראשון ביל

נלחם לבד עם 3,800 ניצולי שואה מול חיילים בריטים חמושים בגז מדמיע ובאלות, ללא עזרתו של היישוב היהודי בארץ. כל העולים גורשו בכוח מהארץ למחנות מעצר בקפריסין.¹¹ נראה שהחלטתו של הראל להיכנע באקסודוס הושפעה לא מעט מהאכזבה שהנחיל לו היישוב בפרשת כנסת ישראל.

סיכום

פרשת אקסודוס הסבה לבריטים נזק הסברתי עצום והחיישה את קץ שלטונם על ארץ ישראל. הורדת ניצולי שואה בכוח על אדמת גרמניה וכליאתם - שוב - במחנות מעצר שם מאחורי גדרות תיל עוררו הד תקשורתי רב ותגובות זעזוע בכל העולם. התגובות האלה היו אחד הגורמים המרכזיים שהביאו את ממשלת בריטניה למסקנה כי אין באפשרותה לשלוט בארץ ישראל, ועליה לפנותה ולמסור את הטיפול בה לידי האו"ם. במילים אחרות, בין אם התכוון לכך ובין אם לאו, ההחלטה של יוסי הראל להיכנע שירתה מצוין את מטרתה העל:

לקדם את הקמתה של מדינת ישראל.

המאמר נכתב במסגרת פרו"ם אפק

הערות

1. כך כותב אלוף (מיל) יעקב עמידור על משמעותו של העיקרון "דבקות במשימה לאור המטרה": "העיקרון הזה חיוני לכל מהלך צבאי. הוא נחשב לעיקרון-על שעל פיו יש להבהיר את המשימה ואת המטרה ולוודא שהשגת המשימה אכן משרתת את המטרה. על פי העיקרון הזה כל מפקד צריך להפעיל את הכוח שתחת פיקודו כדי לבצע את המשימה שהטילו עליו מפקדיו, אך ביצוע המשימה צריך להיות כפוף למטרה שהוגדרה. למטרה יש תמיד קדימה. היא מעין מגדלור שלאורו יש לשקול את המשימה. המסקנה מכך היא שלעיתים, במצב קיצוני, אי-ביצוע המשימה יכול לשרת אפילו טוב יותר את המטרה, וכי תמיד יש לתת קדימה למטרה. ברמה הטקטית, למשל, אם המחבלים ברחו מהבית שבו הסתתרו - עדיף לפנוע בהם מאשר בבית שהוגדר כמטרה". יעקב עמידור, "עקרונות המלחמה בעימות האסימטרי", **מערכות** 415, נובמבר 2007, עמ' 7, <http://goo.gl/9z5iIP>
2. מדרכי נאור, **ההעפלה 1934-1948**, משרד הביטחון, 2007, עמ' 37, <http://goo.gl/b10OKS>
3. תומאס גורדון, **מצבע אקסודוס**, אור עם, תל-אביב, 2011, עמ' 143
4. מכתבו של אייק מ-29 במרס 1947. המכתב מובא בסרטם של רונן זרצקי ויעל קופר, **החול והים**, 2008
5. יורם קניוק, **האיש והאקסודוס**, ידיעות ספרים, 2013, עמ' 142
6. זאק דרוזי, **פרשת אקסודוס באור חדש**, עם עובד, 1971, עמ' 124
7. שם, עמ' 143
8. מאיר שורץ, **מעפילי אקסודוס 1947: הסיפור האמיתי**, הוצאת המחבר, ירושלים, 2011, עמ' 39
9. קניוק, עמ' 167
10. דרוזי, עמ' 142
11. קניוק, עמ' 124

הורדת ניצולי שואה בכוח על אדמת גרמניה וכליאתם - שוב - במחנות מעצר שם מאחורי גדרות תיל עוררו הד תקשורתי רב ותגובות זעזוע בכל העולם. התגובות האלה היו אחד הגורמים המרכזיים שהביאו את ממשלת בריטניה למסקנה כי אין באפשרותה לשלוט בארץ ישראל, ועליה לפנותה ולמסור את הטיפול בה לידי האו"ם

העלייה אין שום פשרות, והיהודים יילחמו עליו עד הסוף. על חוסר המוסריות שבהטלת אודים מוצלים לקרב אבוד מראש אין צורך להכביר מילים. אשר לחוסר החוכמה - ספיגת אבדות לשווא עמדה בעיניו בניגוד משווע לעיקרון של שימור הכוח. הראל רצה למנוע אסון כמו טביעתן של אוניות המעפילים סטרומה (769 מעפילים הרגוים) ופאטריה (221 מעפילים הרגוים). דעתו הייתה שמעפילים חיים עדיפים על פני סמלים מתים, שכן מעפילים מתים אינם משרתים שום מטרה. מבחינתו, שבירת המצור הימי הייתה משימה חשובה לאור מטרה גדולה הרבה יותר, והלחימה בבריטים הייתה נכונה כל עוד היא שירתה את המטרה הגדולה: חיזוק היישוב והכוח הלוחם בארץ. בעיני מפקד האקסודוס הכניעה נועדה להגן על חיי המעפילים כדי שיוכלו להשתתף בהגנה על היישוב ביום פקודה. ואכן כל מעפילי אקסודוס, שגורשו למחנות מעצר בגרמניה, הגיעו לישראל עוד לפני שהסתיימה מלחמת העצמאות.

והייתה סיבה נוספת להחלטתו של הראל להיכנע: בנובמבר 1946 הוא פיקד לראשונה בחייו על אוניית מעפילים - כנסת ישראל. - שעל סיפונה היו יותר מ-3,800 מעפילים. האונייה הפליגה מיוגוסלביה לארץ ישראל. בעודם בים הכין הראל את האונייה ואת המעפילים לקראת ההתמודדות הצפויה עם ניסיון השתלטות של הבריטים. עם זאת הוא ציפה שהמעפילים לא יעמדו לבד במערכה, אלא שחבריו לפלמ"ח ולהגנה יעשו כל שביכולתם כדי למנוע מהבריטים לעלות על האונייה עם הגעתה לחופי הארץ, ימנעו את גירוש המעפילים ויפגינו סולידריות עם המעפילים באמצעות הפגנות ברחבי הארץ. אך כל זה לא קרה. יוסי הראל מצא את עצמו

נוספות עלולות לגרום לקריסת סיפון העץ - מה שיביא למותם של מאות בני אדם.⁸ מים המשיכו לחדור לאונייה, ורק ל-30-40 מעפילים נותר די כוח להמשיך להילחם. כל האחרים כבר היו תשושים.

יוסי הראל התייעץ עם רופא האונייה, ד"ר יוסי כהן, וזה דיווח לו שמספר הפצועים הולך וגדל, ומצבם מחמיר, וכי 6-7 מהם זקוקים לעירוי דם דחוף - אחרת מותם הוא ודאי.⁹ בעקבות הדברים האלה החליט הראל לעצור את הלחימה ולפנות לבריטים בבקשה לתת עזרה רפואית דחופה לפצועים. למרות התנגדות רב החובל הורה הראל לקצין המכונות לדומם את מנועי האונייה ואיפשר לבריטים לקחת פיקוד על האונייה ולגרור אותה לנמל חיפה.

דיון

למפקד האונייה יוסי הראל ניתנה משימה בלי שהוגדרה לו המטרה: משימתו הייתה להביא מספר גדול ככל האפשר של ניצולי שואה לארץ ישראל. הראל הוכיח דבקות במשימה באופן יוצא דופן ולמרות קשיים עצומים הצליח להוציא את האונייה מהנמל בצרפת ולהגיע לחופי הארץ עם יותר מ-4,500 מעפילים. מאחר שלא הוגדרה לו מטרה, קבע אותה לעצמו יוסי הראל בהתאם לערכיו: להקים כוח מגן עברי בארץ ישראל. צוות הפלמ"ח שעל האונייה, בראשות רב החובל אייק אהרונוביץ', התנגד לכניעה למרות הידיעה שהמשך המאבק בבריטים בלב ים עלול להסתיים בנפגעים רבים ואף בטביעת האונייה.

רב החובל סבר שהבקעת המצור הבריטי היא מטרה שראוי למות למענה. האתוס של המאבק הצדיק בעיניו את המוות האפשרי. דקות לאחר הודעת הכניעה של יוסי הראל התפרץ לעברו רב החובל אייק ואמר: "אתם, אנשי הפוליטיקה של המוסד (לעליה ב)... אינכם מקבלים את תפיסת הפלמ"ח של מאבק עד הסוף. הלא ההעפלה היא כוחנו האמיתי. אתם הססנים. עומוק ליבכם לא האמנתם הרבה בהצלחת התוכנית שלנו. אבל גם עכשיו יש סיכוי הצליח. אנחנו נמצאים 21 מייל מהחוף, יש בידינו שבויים... אוכל לנווט שלוש או ארבע שעות באמצעות הגה העזר".¹⁰ דעתו של יוסי הראל הייתה שונה. הוא חשב שאין זה מוסרי ואין זה חכם להטיל ניצולי שואה לקרב אבוד מראש רק כדי להוכיח שבנושא